

Latin-Amerika politikai térképe a 21. században

Lilón Domingo¹

Absztrakt A tanulmány célja, hogy felvázolja Latin-Amerika aktuális politikai térképét és általános képet adjon a térség kormányainak politikai-ideológiai háttéréről. Választ kívánunk adni arra a kérdésre, miért kerülhettek hatalomra a baloldali kormányok, hogyan támogatja a venezuelai kormány a térség politikusait, pártjait és kormányait az új nemzetközi viszonyok, a latin-amerikai populizmusok és nacionalizmusok viszonyai között, és milyen szerepet játszanak a szénhidrogének a nemzetközi politikában.

Kulcsszavak Latin-Americka, jobboldal, baloldal, szocializmus, populizmus, nacionalizmus

Bevezetés

Latin-Amerikában a XX. század utolsó két évtizede eseménydúsán zajlott. Az 1980-as évek a demokratikus átalakulások évtizede volt, különösen, ami a Déli Kúp országait illeti: Argentínában (1983), Brazíliában (1984), Uruguayban (1985), Paraguayban (1989) a katonai kormányokat és diktatúrákat demokratikus kormányok váltották fel; Chilében az 1988-as népszavazással nyílt meg az út a demokrácia előtt. Közép-Amerika, de azt megelőzően a Dominikai Köztársaság (1978), Ecuador (1979) és Peru (1980) is ebbe az irányban tartott. Az 1980-as éveket azonban több szerző az „elveszett évtizedként” tartja számon, ami a térség nagyfokú eladósodásának köszönhető: 1970 és 1980 között a latin-amerikai külső adósságállomány 27 milliárd USD-ről 231 milliárd USD-re nőtt, 1990-re elérte a 417 500 milliárdot. 1982-ben Mexikó bejelentette, hogy nem tudja törleszteni külföldi adósságát; a legnagyobb adósok – Argentína, Brazília és Mexikó – esetében a külföldi adósság fizetése felemésztette a GDP 5%-át. Ebben a helyzetben a főbb hitelezők, külföldi bankok és elsősorban az IMF gazdasági feltételei között szerepelt a latin-amerikai piacok megnyitása a külföldi befektetők előtt, és az állam szerepének mérséklése, amit a legtöbb latin-amerikai kormány teljesített. 1982 és 1989 között Latin-Amerika mintegy 200 milliárd dollárt fizetett a fejlett országoknak.

¹ Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Email: lilon.domingo@pte.hu

Az 1990-es évek egyszerre jelentették a stabilitás és a destabilitás éveit. Egyrészt a gazdasági növekedés elérte a 3%-ot, szemben az előző évtized 1%-os növekedésével. Az infláció az 1991 és 1993 közötti 200–900%-ról 1995-re 25%-ra, 1999-re pedig 10%-ra csökkent. Az export növekedése, a gazdaságpolitikai intézkedések – az állam szerepvállalásának a csökkenése, az állami vállalatok privatizációja és a piacgazdaság megszilárdulása (washingtoni konszenzus) – a makrogazdasági mutatók javulását eredményezték. Mexikó és Argentína gazdasága azonban visszaesett (tequila-, illetve tangóválság) a nemzetközi válság, valamint az 1998–1999-es ázsiai válság idején. Az 1990-es évtizedben zajlottak a térség legjelentősebb integrációs folyamatai: megalakult a MERCOSUR (1991) és a NAFTA (1994). Latin-Amerika társadalmi a világ legnagyobb egyenlőtlenséggel küzdő országai voltak (és továbbra is azok), és nagyarányú szegénység jellemzi őket. 1997-re a szegények aránya 36%-ra csökkent (szemben az 1990-es 41% -kal), és megközelítette az 1980-as 35%-ot. A társadalmi egyenlőtlenségek olyan *sui generis* gerilla megjelenéséhez vezettek, mint a mexikói Zapatista Nemzeti Felszabadító Hadsereg (EZLN) 1994-ben, és ami a jelen tanulmány szempontjából különösen fontos, a tömegek és etnikai csoportok politikai szereplése.

Latin-Amerika politikai térképe a 21. században

„Egy Latin-Amerikába tévedő magányos időutazó könnyen eshetne abba a tévhitbe, hogy a hidegháborút Fidel Castro nyerte meg. A térségben ugyanis gőzerővel tör előre az Amerika-ellenes, antiimperialista baloldal. Che Guevara álma azonban nem fegyverek által, hanem a szavazóurnákon keresztül, a legmesszebbmenőkig demokratikus úton látszik megvalósulni.”² Ha megnézzük az 1. térképet, ahol a piros szín a forradalmi baloldal kormányait (Bolívia, Kuba, Nicaragua, Venezuela), a barackszín Rafael Correa mérsékelt forradalmi kormányát (Ecuador), a rózsaszín pedig a mérsékelt baloldali kormányokat jelöli (Argentína, Brazília, El Salvador, Guatemala, Paraguay, Peru és Uruguay), egyetérthetünk a fenti megállapítással. A baloldal tért hódított Latin-Amerikában, azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni a különbségeket.

1. ábra

² „Vörös forradalom. Az átalakuló Latin-Amerika újrarajzolhatja a világpolitika térképét.” *Magyar Demokrata [online]* < URL: <http://www.demokrata.hu/heti-hir/voros-forradalom?mini=programnaptar/2010/3/all&> (2010-05-30)

A latin-amerikai baloldal térhódítását elemző bőséges irodalomból két szerző véleményét emeljük ki, azok eredetisége miatt. Az első Manuel Alcántara Sáez, a Salamancai Egyetem egyetemi tanára; a másik szerző Francisco Rojas Aravena, a Facultad Latinoamericana de Ciencias Sociales (FLACSO) főtitkára.

Manuel Alcántara Sáez (ALCÁNTARA SÁEZ 2008: 72–85) a latin-amerikai politikai pártok és elnökök baloldaliságának „ideológiai skálája” alapján egy tipológiát állított fel, mely empirikus kutatásokon (interjúkon) alapul, ahol egy tízes skálán az 1 jelenti a baloldalt, a 10 pedig a jobboldalt. Alcántara Sáez szerint Daniel Ortega (Nicaragua), Evo Morales (Bolívia), Hugo Chávez (Venezuela), Rafael Correa (Ecuador) az úgynevezett „populista baloldalhoz” tartoztak. A skála középbal tartományában helyezkedett el Lula (Brazília), Cristina Fernández (Argentína) és Álvaro Colom (Guatemala).

Francisco Rojas Aravena más tényezőket vesz figyelembe Latin-Amerika új politikai térképének megrajzolásakor. Rojas Aravena szerint a baloldal-jobboldal dichotómiája nem alkalmazható a latin-amerikai politikai helyzet elemzésében, mert „a baloldal és a jobboldal napjainkban nem tükrözi sem az új politikai vezetők identitásának lényegét, sem a világban végbemenő változásokat” (ROJAS ARAVENA 2006: 125). Elemzésében Rojas Aravena egyéb szempontokat is figyelembe vesz, ilyen például a geopolitikai tényező: önálló térségnek tekinti Észak-Latin-Amerikát, amely gazdasági és politikai kapcsolatai tekintetében nagyon közel áll az USA-hoz. Ebbe a csoportba tartozik Mexikó, Közép-Amerika, a Karib-térség, Kolumbia és Peru, ezek az országok szabadkereskedelmi egyezményt írtak alá az Egyesült Államokkal. Másrészről ott van Dél-Latin-Amerika, melyet erős USA-ellenesség jellemez, és vonakodik szabadkereskedelmi egyezményt kötni az USA-val. Rojas Aravena érdekes álláspontot képvisel a latin-amerikai országok kereskedelmi egyezményei és a geopolitikai viszonyok tekintetében. Álláspontja szerint a csendes-óceáni latin-amerikai országok (Mexikó, Chile, Ecuador, Peru), melyek főleg nyersanyagot exportálnak, szívesen kötnek szabadkereskedelmi egyezményt – nemcsak az USA-val, hanem ázsiai országokkal is. Ezzel szemben a fejlettebb hazai iparral rendelkező atlanti országok (Argentína, Brazília, Venezuela), elutasítóbbak a szabadkereskedelmi egyezményekkel, különösen az USA-val szemben. Rojas Aravena figyelembe veszi a regionális vezető szerep kérdését is, amiért Chávez venezuelai és Lula brazil elnök is versengtek. Úgy véljük, hogy a baloldal-jobboldal dichotómiája és ennek ideológiai alapja fontos szerepet játszik a 21. századi Latin-Amerika elemzésekor. Ezt támasztja alá a Bolíviai Alternatíva Amerika Népei számára (ALBA) kezdeményezés is, a venezuelai elnök törekvése a kőolaj-diplomácián alapuló és erős ideológiai háttérrel rendelkező alternatív integráció létrehozására.

Mindkét idézett szerző egyetért részben a bal- és a jobboldal lehatárolásában. Latin-Amerikában a „baloldal” automatikusan a „modernitást” (RETANA RAMÍREZ, 1996), míg a „jobboldal” a régi életszemléletet képviseli. Úgy tartják, hogy az „egyenlőség” baloldali érték, a „szabadság” jobboldali; a baloldal az „állam nagyobb szerepvállalása”, a jobboldal a „szabadkereskedelem” mellett voksol; a baloldal a „részvételi demokráciát”, a jobboldal a „képviseleti demokráciát” részesíti előnyben; míg a baloldal „a nacionalista mintákhoz való visszatérést vagy új regionális felállást” sürget, a jobboldal „szabadkereskedelmi egyezményeket” követel (ALCÁNTARA SÁEZ 2008: 74–75).

Latin-Amerika esetében egyértelmű, hogy a gazdaság terén elért vitathatatlan eredmények, a Milleneumi Célkitűzések megvalósítására tett erőfeszítések, a társadalmi fejlődés, az új nemzetközi kapcsolatrendszerbe és a világ gazdaságba történő betagozódásra tett erőfeszítések ellenére a térségben továbbra is magas a szegények aránya, a

társég élen jár a társadalmi egyenlőtlenségek terén, továbbra is nagyarányú a korrupció, amihez erőszak és szervezett bűnözés társul, és mindez egy új típusú vezetői modellel egészül ki, ami képviseleti válságot és a hagyományos pártok megsemmisülését eredményezi. Mindezek a tényezők rendkívül összetetté teszik Latin-Amerika politikai térképét.

A latin-amerikai forradalmi baloldal

2. ábra

A meglehetősen vitatható terminussal jelzett „forradalmi baloldalt” Kuba, Nicaragua, Venezuela és Bolívia képviseli. Kubában és Nicaraguában gerillaharc eredményeként jutott hatalomra, míg Venezuelában és Bolíviában a hagyományos politikai pártok válsága, egy új típusú vezető és a tömegek fokozott szerepvállalása, és nem utolsó sorban a szénhidrátok nemzetközi kapcsolatokban felértékelődött szerepe segítette győzelmét.

Kuba 1959 utáni történelmének ismerete szükségtelenné teszi, hogy részletesen elemezzük a szigeten uralkodó politikai rendszert, mindazonáltal fontosnak tartunk megjegyezni néhány észrevételt. A kubai forradalommal kapcsolatos első paradoxon, hogy egy diktatúra (Batista diktatúrája) ellen harcolt, majd maga is diktatúraként végezte. El kell azonban ismerni fő politikai vezérének, Fidel Castrónak a politikai ravaszágát és túlélési politikáját; a rendszer három évtizeden keresztül főleg a Szovjetuniótól kapott támogatást, majd az „igazi szocializmus” összeomlása utáni meglehetősen nehéz helyzetben Hugo Chávez és a bolíviári Venezuela foglalta el ezt a helyet. Miután Fidel Castro részlegesen visszavonult (2008) az aktív politikai élettől, és átadta helyét Raúl Castrónak, némi mozgolódást lehet látni a szigeten, ami nem annyira a reformok jele, mint a gazdasági és irányítási válság következménye. Az egyik ilyen jel Raúl Castro 2009. július 26-i beszéde, melyet Holguínban tartott a forradalom 50. évfordulója alkalmából. Beszédében felszólította a kubaikat „a nehézségek legyőzésére, legyenek azok

bármekkorák is”, függetlenül attól, hogy a világgazdasági válság vagy a rezsim rossz gazdaságpolitikája okozta őket.

A 2008-as ciklonok rendkívül nehéz helyzetbe hozták Kubát; a kormány becslései szerint „10 000 millió dollár, a GDP 20%-nak megfelelő” kárt okoztak. A gazdasági válság (árfolyamváltozások) következtében csökkentek a szigetország turisztikai bevételei. A helyzetet súlyosbították az élelmiszerimport hatalmas kiadásai (források szerint Kuba élelmiszer-szükségletének 60%-át importból biztosítja, ami 2000 millió dollár kiadást jelent). Az élelmiszer-import problémájával kapcsolatban Raúl Castro nyíltan megfogalmazta a következőket (2009. július 26): „[...] az országunkban megtermelhető élelmiszerek előállítására és hogy ne költsünk – nem túlzok – dollármilliókat élelmiszer-behozatalra – nemzetbiztonsági kérdés”. Hangsúlyozta, hogy „sürgősen vissza kell térni a földhöz, és növelni kell a termelést”. 2007-ben „[...] a művelhető területek csaknem fele parlagon hevert, a megművelt területeket pedig alacsony hatékonyság jellemezte. [...] Biztosíthatok mindenkit, hogy bőven található jó minőségű termőföld a háza mellett, amit senki sem művel... A föld ott van, és itt vagyunk mi, kubaiak; rajtunk múlik, hogy dolgozunk vagy sem, termelünk vagy nem, megtartjuk szavunkat vagy nem! Nem az a kérdés, hogy mennyire hangosan kiáltjuk, hogy *Haza vagy Halál, Le az imperializmussal!*; embargó sújt bennünket, és a föld ott van, arra vár, hogy megműveljük.”³

2009. augusztus 1-én a Népi Küldöttgyűlés előtt tartott beszédében még nyíltabban fogalmazott a kubai helyzettel kapcsolatban. Amellett, hogy részletesen kitért a kubai gazdaság problémáira, elismerte, hogy 2009-re „6%-os növekedést ütemeztünk, de áprilisban, amikor kénytelenek voltunk az első megszorításokat elrendelni, 2,5%-ra csökkentettük a tervezett növekedést, és megállapítottuk, hogy az első negyedévben a GDP növekedési üteme 0,8% volt. Ennek ellenére úgy kalkuláljuk, hogy az év végére 1,7% körüli lesz”. Ebben a beszédében Raúl Castro olyan kijelentéseket tett, amelyek korábban hivatalos forrásból elképzelhetetlenek voltak: „Nem vagyok gazdasági szakember, és a forradalom éveiben nem is volt tisztem a gazdaság fejlődésével foglalkozni. De abból a logikai feltevésből indulok ki, mint ahogyan azt a korábbi parlamenti ülésen is jeleztem, hogy sem az egyén, sem az ország nem költhet a végtelenségig többet, mint amennyi bevétele van. Kétszer kettő mindig négy, soha nem lehet öt. Ma ezt kiegészítem azzal, amit három napja a Központi Bizottság előtt mondtam, hogy a mi nem tökéletes szocialista viszonyaink között, saját hiányosságainknak köszönhetően, kétszer kettő gyakran három.” Természetesen Raúl Castro kubai néphez intézett beszédei nem jelentenek radikális rendszerváltozást. 2009. augusztus 1-i beszédében Raúl Castro egyértelművé teszi: „Engem nem azért választottak elnöknek, hogy visszaállítsam Kubában a kapitalizmust vagy feladjam a forradalmat. Nem azért választottak meg, hogy leromboljam a szocializmust, hanem hogy megvédjem, fenntartsam és tökéletesítsem azt.”⁴ A Castro-Castro váltással Susanne Gratius szerint (GRATIUS 2009) „egy karizmatikus autoriter rezsim bürokratikus autoriter rezsimmé alakult át”.

Nicaraguában Daniel Ortega és vele együtt az, ami megmaradt a Szandinista Nemzeti Felszabadítási Frontból (FSLN), a 2006. november 5-i választások eredményeként 16 év után visszatért a hatalomra. Nicaragua hosszú időn át viselte az USA hatalmi törekvéseit, ami Augusto César Sandino személyében Közép-Amerika egy legkarizmatikusabb vezetőjének színrelépéséhez vezetett, aki nemcsak az észak-amerikaiak, hanem

3 http://www.trabajadores.cu/materiales_especiales/coberturas/aniversario-56-del-asalto-a-los-cuarteles-moncada-y-carlos-m-de-cespedes/texto-integro-del-discurso-de-raul-en-holguin (2010-05-30)

4 <http://www.granma.cubaweb.cu/2009/08/01/nacional/artic19.html> (2010-06-01)

az USA által támogatott nicaraguai kormányok ellen is felvette a harcot. Halála mártírrá avatta. Az országban a tényleges hatalmat az USA által létrehozott Nemzeti Gárda tartotta ellenőrzése alatt, amelyet végső soron Anastasio Somoza García irányított, aki annak a diktátordinasztiának az alapítója, amely 1937-től az 1970-es évek végéig hatalmában tartotta az országot. A több évtizedig tartó kegyetlen diktatúra és Sandino megjelenése azt a várakozást keltette, hogy a Che Guevara és a francia Regis Debray által elképzelt fókuszelmélet alapján egy „első, második, harmadik Vietnam” jön létre. Az 1970-es években lépett színre a nicaraguai gerilla, mely később három jól elkülönülő ideológiai csoportra oszlott. Ezek együttesen alkották a Szandinista Felszabadító Nemzeti Frontot, mely 1979-ben az utolsó Somoza diktátor – Anastasio Somoza Debayle elnök – menekülése után hatalomra jutott. Újabb forradalom győzött Latin-Amerikában, és a jobb jövő utópiáját hozta magával. A szandinisták előtt azonban nagyon nehéz feladat állt, az ország súlyos helyzete miatt.

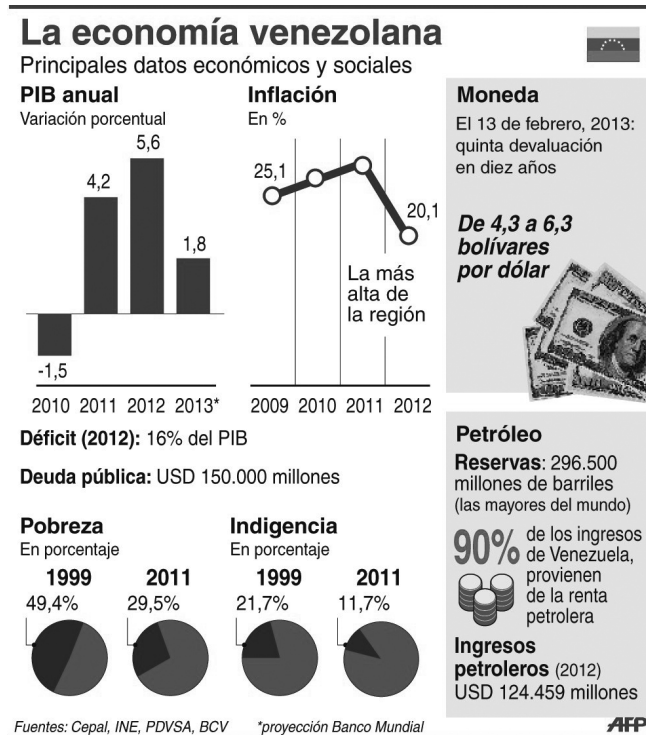
A kubai forradalomtól eltérően a szandinisták széleskörű nemzetközi szolidaritást tudhattak magukénak, különösen a térség többi országában, Nyugat-Európában, de Kubában, a Szovjetunióban és az európai szocialista országokban is. Sőt kezdetben, Reagan megválasztását megelőzően, az USA-ban is. Ekkor jelentek meg a managuai kormány ellenzékeként az észak-amerikai kormány támogatásával a „kontrák”, amivel elhúzódó, véres polgárháború vette kezdetét, ami végső soron aláásta a nicaraguaiak bizalmát a szandinistákban, akik elvesztették az 1990-es választásokat.

„A szandinista forradalom mindenki közös utópiája volt. [...] Egy kevésbé dicső század végén nem szabad elfelejteni, hogy a szandinista forradalom egy lázadásokkal teli korszak tetőpontját jelentette és egy olyan generáció közös hitének és érzelmeinek győzelmét, amely megvetette az imperializmust és hitt a szocializmusban, a nemzeti felszabadító mozgalmak győzelmében, Ben Bella-ban, Lumunbában, Ho Chi Minh-ben, Che Guevara-ban, Fidel Castro-ban; azé a generációé, amely szemtanúja volt a kubai forradalomnak, az afrikai gyarmatok és Indokína felszabadulásának, utcára vonult, hogy tiltakozzon a vietnami háború ellen; a generációé, amely egyidőben olvasta Frantz Fanon: *A föld rabjai* és Stuart Mill: *Listen, Yankee* könyvét és a *boom* íróit, akik ezidőtájt mind balildaliak voltak; a hosszúhajú, sarut viselő generációé, a Woodstock- és a Beatles-nemzedéké; azoké, akik Párizs utcáira vonultak 1968 májusában és szemtanúi voltak a Tlatelolco-mészárlásnak; azé, amelyik látta, ahogyan Allende ellenáll a Moneda-palotában, amelyik sírt Víctor Jara megcsönkített kezei láttán, és amelyik végül Nicaraguában elégtételt remélt a Chilében elvesztett álmok, és a spanyol köztársaság után örökségül kapott szertefoszlott álmok után. Ők voltak a baloldal. Egy korszakot jelentettek, melynek ők maguk írták az eposzát.” – írta Sergio Ramírez (RAMÍREZ 1999: 14–15). Az idézett műben Sergio Ramírez nemcsak azokat az okokat veszi sorra, amelyek a szandinista utópia végéhez vezettek, mint a kontrák elleni háború, a Reagan-kormány hozzáállása, hanem azokat a hibákat is, amelyeket a szandinisták követtek el. Felidézi Olof Palme üzenetét, amelyet 1983-ban Nicaraguában tett látogatása után Stokholmból küldött a szandinistáknak: „Legyenek körültekintőek! Egyre távolodnak a néptől.” Baljóslatú üzenet, ugyanis a szakadék egyre mélyült a tömegek és vezetők között.

Több jobboldali kormány után, melyek nem oldották meg Nicaragua problémáit, 1990-es vereségük után 16 évvel a szandinisták Daniel Ortégával az élen visszatértek a hatalomra. A két és fél évtized alatt a Szandinista Front több kiemelkedő alakját is elvesztette: Carlos Mejía Godoy, Dora María Téllez Argüello, Luis Carrión, Víctor Tirado, Henry Ruiz, Ernesto Cardenal, Gioconda Belli, Sergio Ramírez elhagyták a Frontot. So-

kak szerint elveszítette hitét, lényegét is, vagy ahogyan Sergio Ramírez megfogalmazta: „Napjainkra Nicaraguában és határain túl is a forradalom sokak számára csak a múlt és az emlékek iránti nosztalgiát jelenti, és úgy idézik fel, mint ahogyan az eltűnt szerelme-
ket szokás, de nem jelenti többé az élet értelmét” (RAMÍREZ 1999: 16).

A Chávez-jelenség megértéséhez mindenekelőtt meg kell vizsgálnunk Latin-Amerika, s azon belül **Venezuela** akkori helyzetét. A UNDP 2004-es jelentésében, amely 18 latin-amerikai országban vizsgálta a demokrácia feltételeit, választ kaphatunk arra a kérdésre, hogy a populizmus miért hódít továbbra is a térségben: a válaszadók 56,3%-a fontosabbnak tartotta a gazdasági fejlődést, mint a demokráciát; 54,7%-uk pedig egy autoriter kormányt is támogatna, ha az megoldaná a gazdasági problémákat (PNUD 2004: 131). Venezuelát illetően a UNDP 2005-ben megjelent Emberi fejlődésről szóló jelentése a következő adatokat tartalmazta: 1999 a mintegy 27 millió főt számláló országban a lakosság 49,4%-a élt a szegénységi küszöb alatt (29,5% 2011-ben) 21,7%-át alultápláltság jellemezte (11,7% 2011-ben). Ezen tények ismeretében a szénhidrogénekben gazdag ország esetében, egy energiaválsággal fenyegető időszakban a kérdés nem úgy merül fel, hogy megjelenik-e a színen egy olyan vezető, mint Chávez; a kérdés az, hogy miért nem jelent meg már korábban. Chávez ugyanis azonnali megoldást kínált a lakosság jelentős részét kitevő szegények problémáira.

3. ábra

A venezuelai kormányzást jellemző sajátosságok – piacgazdaság, kooperativizmus, részvételi demokrácia, a szociális kiadások rendkívüli megnövelése – azt bizonyítják, hogy a Chávez-rezsim a latin-amerikai neopopulizmus újfajta megnyilvánulása a megváltozott körülmények között, melyet militáns populizmus és az USA-val szembeni antiimperializmusban kifejeződő erős nacionalizmus jellemez. A Chávez-rezsim elemeit a következőkben foglalhatjuk össze:

1. erős elnöki rendszer, messiás-szerű, paternalista, populista vezérrel;
2. a törvényhozó hatalom totális alárendelése az elnöknek, melyet a 2005-ös – mindössze 25%-os részvételi aránnyal és az ellenzék távolmaradása mellett lezajlott elnökválasztás óta kizárólag Chávez hívei képviseltek;
3. a tömegkommunikációs eszközök feletti ellenőrzés (az ún. Szájkosár-törvény);
4. az állami szerepvállalás megnövelése nyílt szándékkal a fokozott centralizáció érdekében;
5. klientelista állam; Venezuelában a paternalista, jótévő állam egyben a legnagyobb foglalkoztató;
6. nyílt antiimperialista, USA-ellenes külpolitika, amely Latin-Amerikában jelentős vonzerőt gyakorol a tömegekre. Fontos megjegyezni, hogy annak ellenére, hogy Chávez kapitalizmust illető kritikájának és gúnyolódásainak középpontjában az amerikai elnök és kormánya állt (Bush), a venezuelai kőolaj első számú vásárlója ebben az időszakban éppen az USA volt, mely napi 1,5 millió hordó kőolajat vásárolt Venezuelától.

A fentiekén kívül fontosnak tartjuk, hogy néhány szóban jellemezzük azt az ideológiát, amelyen a Chávez-rendszer nyugszik. A chávezi rezsimet leggyakrabban a német Heinz Dieterich Steffan elméletében kifejtett *21. századi szocializmus*ként említik (DIETERICH 2007) vagy Marta Harnecker művének címével, a *Nép mellé álló katonák*-kal jellemzik (HARNECKER 2003), úgy véljük azonban, hogy a chávezi rendszer ideológiai alapjait Norberto Ceresole (CERESOLE 2000) foglalja össze a legjobban. Ceresole szerint Chávez, a központi hatalommal rendelkező vezér és katonai vezető kap mandátumot a néptől, nem pedig egy politikai párt vagy ideológia. Önmagában ez a tézis nem tekinthető eredetinek a latin-amerikai politikatörténetben, ahol a caudillo, a katonák, karizma, népakarat rendre megjelennek. A chávezi rendszer vonatkozásában Ceresole tézisének új eleme a modell nemzetköziesítésének a szükségessége: „[...] a venezuelai folyamatnak szüksége lesz nemzetközi szolidaritásra politikai személyiségek, pártok, kulturális és vállalkozói szervezetek részéről az egész világon, mely legitimálja – conditio sine qua non – a venezuelai belpolitikának ezt a gyökeres átalakulását” (CERESOLE 2000). Szövetségesek megnyerése céljából Chávez rendkívül intenzív külpolitikát folytatott nemcsak Latin-Amerikában, hanem a világ különböző részein: Néstor Kirchner – Cristina Fernandez (Argentína), Evo Morales (Bolívia), Rafael Correa (Ecuador), Daniel Ortega (Nicaragua), Putyin (Oroszország), Lukasenko (Fehéroroszország) Mahmud Ahmadszád (Irán) és Castro (Kuba). Ennek a külpolitikának a megvalósítását mi sem szolgálja jobban, mint a kőolaj-politika. Ceresole szerint ebben a nemzetköziesedésben fontos szerep juthat az OPEC-nek és Venezuela latin-amerikai kapcsolatainak, ezen belül is Brazíliának. Az OPEC iránti politika „az erős geopolitikai tengely kiépítésének a gerincét képezi”, amihez nyilvánvalóan az arab országokkal kialakított jó kapcsolat társul. Érdekesebb Ceresole álláspontja Venezuela brazil kapcsolatait illetően, aki még Lula megválasztása előtt fogalmazta meg a következő gondolatot: „A fő elképzelés az volt és

továbbra is az, hogy Venezuela tekintetét dél felé irányítsa (demográfiai, gazdasági és katonai téren), elsősorban azzal a céllal, hogy ellensúlyozza sebezhetőségét karibi partvidékén ([észak]-amerikai mediterráneum), de ne kerüljön a «brazil geopolitika» csápjai közé. A manővernek kettős célja volt tehát: az együttműködés kialakítása Brazíliával, másrészt az andoki országok geopolitikai integrációja” (CERESOLE 2000). A Brazíliával való kapcsolatrendszer fokozatosan bővült, Venezuela azonban regionális vezető szerepre tör, ezzel Brazília riválisává vált, amire a későbbiekben még visszatérünk.

Latin-Amerikában vannak próbálkozások Chávez és rendszerének másolására. Ennek azonban legfőbb akadálya, hogy a mintát követő országok és vezetőik nem kőolajhordókon és gázvezetékeken trónolnak, mint Venezuela, ugyanakkor az új latin-amerikai nacionalizmusok számos hasonlóságot mutatnak.

Evo Morales hatalomra jutása **Bolíviában** (2005) és Rafael Correa-é **Ecuadorban** (2006) (3. térkép) hosszú küzdelem és civil mozgalmak eredménye, mivel mindkét ország jelentős őshonos lakossággal rendelkezik, szorosan összefügg az őslakos népcsoportok színrelépésével, az úgynevezett etnonacionalizmussal.

4. ábra

Moisés Naím, a *Foreign Policy* egykori főszerkesztője a spanyol *El País* hasábjain megjelent cikkében a következő sorokat írta: „A latin-amerikai állam-és kormányfők közelmúltban lezajlott találkozásán Luiz Inácio Lula da Silva brazil elnök, egykori szakszervezeti vezető megjegyezte, hogy «népének», a brazil munkásembereknek évizedeket kellett várniuk arra, hogy hatalomra kerülhessenek. «Az én népem már 500 éve vár erre», válaszolta Alejandro Toledo, Peru első őshonos származású elnöke” (NAÍM 2003: 13). Toledo hatalomra kerülése Peruban, Lucio Gutiérrezé Ecuadorban, Evo Moralesé Bolíviában azt jelzi, hogy Latin-Amerika etnopolitikai térképe átalakulóban van, és azok a népcsoportok, akiket korábban társadalmi kisebbségként tartottak számon – bár helyenként számbeli többséget alkotnak – a belső és a nemzetközi változások eredményeként politikai hatalomra kerülnek, és vállalják etnikai identitásukat.

A jelenlegi bolíviai helyzet megértéséhez elengedhetetlen az új indigenizmus (számos szakértő szerint etnonacionalizmus) lényegének ismerete. Nem hagyható figyelmen kívül a szegénység és társadalmi igazságtalanság kérdése, amelytől a népesség jelentős tömegei szenvednek, köztük őslakos közösségek is, melyek a latin-amerikai országok teljes népességének 10%-át alkotják, és Mexikó, Ecuador, Peru, Bolívia és Guatemala területén koncentrálódnak. Ezekben az országokban szoros összefüggés van az őslakos közösségek, a szegénység és társadalmi kirekesztettség között. Annak ellenére, hogy számos országban vagy régióban demográfiai szempontból az őslakosok alkotják a többséget, részvételük a politikai intézményekben minimális.

Latin-Amerika őslakos népeinek társadalmi és politikai színrelépése az 1990-es évek elején kezdődött, amikor politikai gyűlések, tüntetések, blokádok, autótutak elfoglalása és átvágása útján fejezték ki tiltakozásukat, saját etnikai és kulturális identitásuk és a multietnikai, multikulturális, soknyelvű társadalom elismerését követelték (alkotmányos szinten is), valamint részvételük biztosítását a helyi politikában önkormányzati, polgármesteri, parlamenti és egyéb szinten. Mindez az őslakosok fokozódó politikai szervezettségét és részvételét jelzi, ami a körülmények megváltozásával és az őslakos közösségekből kikerülő vezetők színrelépésével járt együtt: „Már nem vagyunk tudatlan tömegek, akiket különböző propagandákkal megfélemlíthetnek. [...] Már nem lehet elhithető velünk, hogy a külső eladósodás a megoldás; már nem hitethetik el velünk azt a mesét, hogy a képviselői demokrácia a megoldás a problémáinkra. [...] Kapcsolatunk a világgal az egyetemi képzés, a helyi önkormányzatok révén, valamint kapcsolatunk a nemzetközi emberjogi szervezetekkel egyfajta garanciát jelent. A hagyományos politikai pártoknak újra kell gondolniuk működésüket, ha továbbra is az ország élén kívánnak maradni, ugyanis politikai stílusuk nagyon eltávolodik az emberektől. És mi határozott lépésekkel haladunk előre. [...] Nem érvényes már az elképzelés a hegyvidéki indiánról, mely beletörődik nyomorúságos sorsába.”

Jól szervezett őslakos közösségeket találhatunk Ecuadorban és Bolíviában. Ecuadorban a Conaie-n kívül a Pachakutik Mozgalom Soknemzetiségű Egysége (*Movimiento Unidad Plurinacional Pachakutik*) az ország őslakos közösségeinek legfőbb politikai képviselője, egyike a legmilitánsabb és legtöbb eredményt elért szervezeteknek; eredményeik közé tartozik Jamil Mahuad elnök megbuktatása 2000-ben. Annak köszönhetően, hogy a Pachakutik szövetségre lépett a Lucio Gutierrez ezredes által vezetett Január 21-e Hazafias Párttal (*Partido Social Patriótico 21 de Enero*), 2002 novemberében megnyerték a választásokat, melyeken Gutierrez a szavazatok 54,3%-át szerezte meg vetélytársával, a 45,6%-ot elérő Álvaro Noboával, az ecuadori oligarchia és hagyományos politikai uralkodó osztály tipikus képviselőjével szemben. A Pachakutik három minisztériumot kapott, közte a külügyi tárcát. Bár a két párt közötti szövetség nem lett hosszú életű, ami leginkább az elnök és az indián vezetők gazdaságpolitikája közötti különbségeknek volt köszönhető, melyek hamarosan politikai válsághoz vezettek, így 2005-ben Gutierreznek le kellett mondania, és el kellett hagynia az országot.

Ez az új indigenizmus, amelyet jelentős mértékben támogatnak nem kormányzati szervezetek, önkéntesek (főként európaiak), az egyház és más társadalmi szervezetek, kritika tárgyát képezi számos latin-amerikai értelmiségi körében, akik többet látnak benne, mint az őslakosok közösségként vagy nemzetként való egyszerű elismertetését. Közéjük tartozik például Roger Bartra, aki az új indigenizmust bíráló kritikájában a fő hangsúlyt a mozgalmat támogató csoportokra helyezi: „[...] az indigenizmus valójában a latin-amerikai demokrácia kiterjesztése ellen fellépő társadalmi erők által dédelgetett

politikai zombi. Meg lehet érteni – de nem igazolni – hogy a Berliini Fal leomlása után árván maradt baloldaliak egy jelentős része az új indigenizmussal helyettesíti elveszett forradalmi céljait. [...] Az indigenizmus, mely úgy söpör végig Latin-Amerikán, mint egy zombi, sokkal több, mint az őshonos kultúrák dicséretes védelme és az őslakosok elvitathatatlan joga ahhoz, hogy ki tudjanak lábalni a nyomorból, kizsákmányolásból, a kirekesztettségéből és megvetettségéből, amelybe kényszerültek. Az új indigenizmus azt hirdeti, hogy nemcsak a neoliberais kapitalista gazdaságpolitika a legyőzendő ellenség, hanem a nyugati kultúra összességében felelős azokért a gondokért, amelyekről a marginalizálódott és nyomorban élő tömegek világszerte szenvednek. Ennek alternatívája már nem a szocializmus, amelyet már a múlt század végén eltemettek, hanem a közösségen és a demokrácián alapuló őslakos hagyományok visszaállítása” (BARTRA 2003: 15). Bartra figyelmeztet az ilyen mozgalmak veszélyességére a térségben nemrégiben visszanyert demokráciák jövőjét illetően: „Ellentétben azzal, amit sokan hisznek, az indigenizmus nem csupán a jobboldali kormányokat fenyegető veszély, mint Bolíviában, ahol azt megdöntötték. Az ilyen és más baloldali populista reakciós mozgalmak a demokratikus baloldal előretörését is fenyegetik, és destabilizálhatják a kormányokat is, például Lula kormányát Brazíliában” (BARTRA 2003: 15). Néhány évvel később Evo Morales megválasztása szorult helyzetbe hozta nem csak Lula baloldali demokráciáját Brazíliában vagy Bachelet-ét Chilében, hanem magát a brazil gazdaságot is a bolíviai gáz 2006. május 1-én történt államosításával, ami a bolíviai szénhidrogén szektorban legnagyobb befektetőként jelenlévő Petrobras érdekeit is érintette.

10 000 000 (2010) főt számláló lakosságával, amelynek 15%-a fehér, 30%-a kecsua, 25%-a aymara, 30%-a mesztic, **Bolívia** Amerika második legszegényebb országa (Haiti után), mely 154 év alatt 189 államcsínyt élt meg. Földrajzi fekvése és természeti kincsekben (köztük szénhidrogénekben) való gazdagsága miatt kétszer is háborúba sodródott (a Csendes-óceáni háború és a Chaco-háború), amelyek mély nyomokat hagytak nemcsak a nemzet történelmében, hanem a bolíviaiak nemzettudatában is. A Csendes-óceáni háborúnak (1879–1883) a Bolívia és Peru szövetsége által Chile ellen vívott felszabadító háborúnak máig tartó következményei vannak az általunk vizsgált téma vonatkozásában is, mivel e háború következményeként Bolívia jelentős területeket (Antofagasta) és a tengerhez való kijutási lehetőséget veszítette el. A Chaco-háború (1932) Bolívia és Paraguay között dült, és szintén jelentős bolíviai ember- és területi áldozatokkal járt.

Egy valódi népi forradalom után (1952) és azt követően, hogy Che Guevara Bolíviát választotta a latin-amerikai gerillaháború központjává, Bolívia a legszegényebb őslakosok országává vált, egészen a 2003-as októberi „gázháború”-ig, amely nem csupán a nemzetközi szintre helyezte az országot, hanem jelentős gazdasági, politikai és társadalmi átalakulásokkal is járt.

Álvaro García Linera szerint a 2003. októberi válság, „a népi-indián felkelés” az alábbiakkal jellemezhető: 1) A népi követeléseknek egy közös célja volt: a gáztulajdon közvagyonná nyilvánítása. Ilyen módon a gáz „egységesítő indítóokká” vált, amely az utóbbi hónapokban nagyon különböző és széttagolt társadalmi mozgalmak, csoportok, áramlatok, mozgalmak, vezetők és viselkedésformák kialakulását eredményezte. 2) „Olyan mozgósításról van szó, amely a politika területéről indult, és egy másik politikai szintet hozott létre”. Kezdetben a követelések arra irányultak, hogy ne adják el a földgázt az Egyesült Államoknak, azonban a politikai mozgalom oly mértékben radikalizálódott, hogy eljutott Sánchez de Losada elnök lemondásának és egy úgynevezett „társadalmi mozgalmak kormányának” a követeléséig. 3) A mozgalom egyik nagyon fontos jellemzője volt „a lázadó

szervezett bázisa, mivel a földműves közösségek és szakszervezetek, valamint a lakóközösségi csoportosulások voltak a mozgalom főszereplői”, közülük is kiemelkedtek az őslakosok, kecsuák és aymarák egyaránt. 4) A felkelésnek falusi és városi jellege is volt. 5) Egyik fontos jellemző a „kollektív cselekvés fokozódó militarizálódása” volt, nem csupán a résztvevők felfegyverkezése miatt, hanem a fellépés módszereinek változása miatt is. 6) Végül, a felkelés talán egyik legfőbb tanulsága az, hogy maga a felkelés nem volt más, mint a 2002-es választások folytatása, amely jellemezhető a bolíviai lakosság megváltozott hozzáállásával politikai képviselőikhez: „a választások már jeleztek egyfajta törést vagy szimbolikus forradalmat a bolíviai plebejus őslakosok körében korábban klasszikus választói magatartáshoz képest”. Emlékeztet, hogy Bolíviában az őslakosok mozgalma, jóllehet, ők teszik ki a népesség jelentős részét, soha nem ért el 3%-nál jobb eredményt a választásokon. Kétségtelen, hogy 2002-ben az aymara vezető, Felipe Quispe 6%-ot kapott, Evo Morales pedig, főleg a völgyek lakosságának köszönhetően, 20%-ot szerzett, s kevesebb, mint 30 000 szavazattal maradt le csupán a győztes Sánchez de Losadától. Ez a jelenség megdöntötte azt a gyarmati felfogást, mely garantálta, hogy az őslakos szavazók mindig a meszticekre vagy a fehérekre adják a voksukat (GARCÍA LINERA 2005: 143–145). Sánchez de Losadát bukása után alelnöke, Carlos Mesa követte, akinek a 2005. májusi-júniusi tüntetések után szintén le kellett mondania. Ezek a megmozdulások egészen addig radikalizálódtak, hogy a szénhidrogének államosítását követelték. Mesát Eduardo Rodríguez, a Legfelsőbb Tanács elnöke követte, aki 2005. decemberére kiírta a választásokat, melyek során a szavazatok 54%-át megszerező Evo Morales lett a győztes, amikor is a választásokon a jogosultak 84,5%-a élt szavazati jogával.

A 2002-es lázadások jellemzéséhez meg kell vizsgálni azt, hogy mi is vezetett a bolíviai gáz állami tulajdonba vételéhez.

Bolívia 0,74 billió m³ bizonyított földgázkészletével Venezuela mögött a második helyen áll Latin-Amerikában. 2006. május 1-ig a bolíviai gáz kitermelése és értékesítése a brazil Petrobras (43,2%), a spanyol Repsol YPF (26%) és a francia Total (14,9%) kezében volt, amelyek az 1996-ban elfogadott „1731. sz. Szénhidrogén-törvény” értelmében csupán 18%-ot juttattak vissza jövedékként a bolíviai államnak, szemben a korábbi törvény által biztosított 50%-kal.

A törvény értelmezése is jelentős problémák forrása volt. A bolíviai Alkotmány 139-es cikkelye szerint „a bolíviai állam a tulajdonosa valamennyi természeti erőforrásnak, amelyek a föld alatt találhatóak vagy ipari feldolgozás alatt állnak” (VILLEGAS QUIROGA 2005: 134). Az 1689-es (1996) szénhidrogénekről szóló törvény viszont leszögezte, hogy „amikor a szénhidrogének a föld alatt találhatóak, azok az állam tulajdonát képezik, amikor kitermelésről van szó és az anyagi források a föld felszínére kerülnek, a tulajdonforma automatikusan átmegy azoknak a nemzetközi vállalatoknak a kezébe, amelyek az erőforrásokat kitermelik” (VILLEGAS QUIROGA 2005: 134). A bolíviaiak többsége, őslakosok és szegények, úgy érezték, hogy csalás és kizsákmányolás áldozatai. Új, képzett vezetőik, a szervezetség megteremtéséért folytatott munka, amely nem csupán közösségeik, hanem környezetvédők, emberjogi aktivisták, antropológusok és – jelentős mértékben – a politikai vezetők érdeme is, felkészítették őket arra, hogy a kialakult helyzetre megfelelő választ adjanak. Ekkor jelent meg Evo Morales, egykori kokatermelő vezér alakja is, aki már korábban aktívan részt vett a szakszervezeti mozgalomban. A 2005. decemberi választásokon Morales olyan programmal indult, amelynek maximális követelése a földgáz állami tulajdonba vétele volt, vagyis, egybeesett a bolíviai nép követelésével.

Morales megválasztása aggodalmat váltott ki a Bolíviában tevékenykedő főbb külföldi nagyvállalatok és kormányaik körében egyaránt. Főleg azért, mert Venezuelában megtapasztalhatták már, hogyan kényszerítették őket újra tárgyalóasztalhoz ülni a szénhidrogének kitermelését és kereskedelmi forgalmazását illetően. Morales legfőbb védelmezői és tanácsadói pedig olyan személyek voltak, mint Fidel Castro és Hugo Chávez. Az aggodalom ellenére lehetett tudni, hogy a szénhidrogének állami tulajdonba vétele, Morales politikai programjának központi eleme, be fog következni. Azt azonban nem lehetett előre tudni, hogy mindezt milyen körülmények között fogják végrehajtani.

A 2006. május 1-jei rendelet 1. cikkelye, mely államosította a bolíviai szénhidrogén-készleteket, rögzítette: „az Állam visszaszerzi a totális és abszolút tulajdonlási, birtoklási és ellenőrzési jogot ezen erőforrások feletti”. Leszögezi, hogy ettől kezdve „az ország területén gáz- és kőolajkitermelést folytató olajvállalatokat kötelezik arra, hogy a teljes szénhidrogén-kitermelést adják át a Bolíviai Kőolajipari Vállalatnak (*Yacimientos Petrolíferos Fiscales de Bolivia, YPFB*)” (EL PAÍS 2006: 2). A vállalatok 180 napos határidőt kaptak a helyzet rendezésére. A bolíviai földgáz államosítását követően az állam a legnagyobb szénhidrogén-mezők (*Sábalo, San Alberto*) 82%-ának tulajdonosa lett, szemben a lelőhelyek fennmaradó 18%-ával, amelyek más kőolajtársaságok kezén maradtak. A kisebb hozamú lelőhelyek esetében 60%-os tulajdona lett, szemben a többi vállalat 40%-os tulajdonlásával. Ezzel a politikai lépéssel Evo Morales jelentősen növelte népszerűségét, ugyanakkor komoly problémákat is okozott.

Az első következmény magából az állami tulajdonba vételből ered: „Bolíviában nincs megfelelő számú olyan szakember, akik értenének a szakterülethez és megfelelő tárgyalási képességek birtokában lennének, ellentétben a külföldi vállalatokkal, amelyek tapasztalt munkatársakkal rendelkeznek, köztük olyan korábbi szénhidrogén-szakteremtényekkel, akik vezető állami posztjaik után nagyvállalatoknál helyezkedtek el; így az ország nem csupán szakembereket, hanem információt is veszít” (VILLEGAS QUIROGA 2005: 139). Ebben a helyzetben nagy segítséget jelentett Morales számára az, hogy Hugo Chávez nem csupán a területhez értő szakembereket és technikusokat küldött, hanem jogi tanácsadókat is, biztosítva segítségükkel a stratégiai befolyást is.

Morales számára a másik problémát az érintett nagyvállalatok kormányai jelentették, főként a Lula által vezetett Brazília, amely ugyanazt a politikai irányvonalat követi, mint Morales (baloldali, de mérsékelt). Lula úgy nyilatkozott, hogy „Brazília egyenlő a Petrobras-szal”, világosan célozva ezzel arra, hogy a Petrobras problémái Brazília problémái is egyben. Hasonlóképpen kemény volt az argentin kormány reakciója is. Az akkori elnök, Néstor Kirchner – szintén ugyanannak a politikai irányvonalnak a képviselője, mint Morales és Lula – magyarázatot kért a bolíviai kormánytól, mivel a kialakult helyzet nagyban érintette Argentínát is. Argentína ugyanis a bolíviai földgáz jelentős felvásárlója, amit továbbértékesít Chilének, annak a merev bolíviai politikának a következményeként, amely nem hajlandó Chilének földgázt eladni. Bár már eltelt több mint egy évszázad a Csendes-óceáni háború óta, a bolíviaiak még mindig ellenzik, hogy a bolíviai földgáz Chilén keresztül kerüljön kereskedelmi forgalomba. „[...] az igazság az, hogy [...] a felkelők által kiadott utasítás arra, hogy a földgázt semmilyen áron ne vigyék ki Bolíviából – főként ne Chilén keresztül az egy évszázaddal korábbi háború okozta történelmi ellenséges viszony miatt – nem fog megoldani semmit, és nem segít Bolíviának az elmaradottságból való kilábalásban”, írta a nicaraguai Sergio Ramírez (RAMÍREZ 2003: 15). Amikor a bolíviai kormány megtudta, hogy az Argentínának eladott földgázt Chilébe szállították, negatív módon reagált. Bolívia stratégiája ugyanis

az, hogy kényszerítse Chilét a tengerhez való kijutás biztosítására, más szavakkal „a tengeri kijáratért adna gázt”.

Végül, bár jóval visszafogottabb módon, de reagált a bolíviai államosításokra az Európai Unió is, főként Spanyolország, amelynek kőolajvállalata, a Repsol YPF fontos szerepet játszik a térségben.

Evo Morales megválasztásával, a bolíviai szénhidrogének államosításával az igazi nyertes a venezuelai Hugo Chávez lett. Különböző okok miatt: 1) A bolíviai szénhidrogének kitermeléséhez nyújtott segítségével és tanácsaival kialakítható az a „kőolaj- és földgáz-tengely” Amerikában és amelynek segítségével jelentős kontroll és monopólium-helyzet valósítható meg. 2) Evo Morales befolyásolásával – csakúgy, mint Ecuador (szintén jelentős szénhidrogén-termelő), Nicaragua és Kuba újonnan megválasztott elnökei esetében – Chávez átülteti saját, „21. századi szocializmusnak” nevezett vezéri és populista modelljét, ellensúlyozva ezzel a Chilében, Brazíliában és Uruguayban fennálló demokratikus szocializmust.

A bolíviaiak – az ország jelentős földgáztartalékai és ezek államosítása révén – nagy illúziókat dédelgetnek. Egyrészt azt remélik, hogy a gáz értékesítéséből származó bevételeket szociális problémák megoldására (egészségügy, oktatás) fordítják, ami elősegíti az anyagi javak jobb elosztását, és végső soron a szegénység csökkentését.

Sajnálatos, hogy a jelenlegi kormány, hasonlóan azokhoz, amelyek az országot a Csendes-óceáni és a Chaco-háborúba sodorták, nem képes az ország javára fordítani a fennálló politikai és gazdasági helyzetet, és továbbra is „holland betegség”-ben szenved, vagyis nem diverzifikálja iparát és a szolgáltatásokat, ragaszkodik a természeti erőforrások exportjához, ahogyan ez Venezuela esetében is látható.

Végül nem szabad figyelmen kívül hagyni egy fontos körülményt: az Evo Morales vezette politikai szervezet, a Mozgalom a Szocializmushoz (Movimiento al Socialismo /MAS/) heterogén jellegét. Az őslakosok mozgalmi szerveződéseiből és a szakszervezetek vezetői, illetve a kokatermelő parasztok soraiból választott vezetők és képviselők állami irányítású posztokra történő kinevezésével Evo Morales szakított az országban uralkodó korábbi status quo-val, és integrálta az állami apparátusba a népi képviselőket. Ez a politikai sokszínűség azonban komoly politikai problémákat okozhatott Moralesnek, ugyanis a sokrétű Mozgalom a Szocializmushoz elégedettségének a fenntartása jelentős politikai manőverezést igényelt. A Mozgalom egyik kongresszusi küldöttének a megfogalmazásában: „a MAS a szó klasszikus értelmében nem egy párt, hanem politikai ideológiák és irányzatok mozaikja” (CRISIS GROUP 2006: 5).

A mérsékelt baloldal vagy szociáldemokrácia: Argentína és Brazília

Annak ellenére, hogy a latin-amerikai elnökök többsége ezt az irányt képviseli, tanulmányunkban csak két országgal foglalkozunk, Argentínával és Brazíliával, melyek Mexikóval együtt a legnagyobb súlyt képviselik Latin-Amerikában. Ha összevetjük a két országot, kétszáz évvel a függetlenség után (Argentína) kijelenthetjük, hogy a nagy nyertes Brazília, Argentína pedig a nagy vesztes. Az argentin helyzet elemzéséhez két szimbolikus dátumot veszünk kiindulási pontnak – 1910-et, a függetlenség 100-éves évfordulóját és 2010-et, a kétszázéves évforduló dátumát –, és ez magyarázatot ad álláspontunkra.

Az egyik legeredetibb argentin gondolkodó, Tomás Eloy Martínez (1934–2010) szerint **Argentína** egyik problémája az, hogy „a nagysága (Argentínáé – D. L.) ott él mindenki képzeletében. Úgy tűnik, senki sem ismerni el valós határait. [...] Az argentinok egyik rögeszméje már 1810-ben az volt, hogy nagyok lesznek. Most az a félelem gyötri őket, hogy jelentéktelen kis ország lesznek. [...] Nagy ország vagyunk, és a nagyok között foglalunk helyet. Csak az a gond, hogy a nagyok ezt nem veszik észre” (ELOY MARTÍNEZ 2009). Eloy Martínez szavai valóban kiválóan érzékeltetik Argentína tragédiáját.

A 19. század végén és a 20. század első évtizedeiben Argentína társadalmi-gazdasági fejlettsége az USA, Kanada, Ausztrália vagy szomszédja, Brazília fejlettségéhez volt mérhető, gyakran meg is haladta azt. 1880 és 1900 között gazdasági fejlődése meghaladta az említett országokét; gazdasági fejlődése kétszerese volt Ausztrália és Brazília növekedésének és 50%-kal meghaladta az Egyesült Államokét (RAPOPORT et al. 2000: 101). Népessége az európai bevándorlóknak köszönhetően rohamosan nőtt, városai terjeszkedtek.

Az 1895-ben a népszámlálás szerint Argentina lakossága 2 950 384 millió fő volt, ebből 25,4% volt külföldi; a lakosság 58%-a rurális térségben, 42%-a városokban élt. 1914-re a népesség 5 527 285 millióra nőtt, a külföldiek 29,8%-ot képviseltek; ekkorra megfordult a vidéki és városi lakosság aránya: 42%, illetve 58% volt. A népességnövekedésben és a városiasodásban jelentős szerepet játszottak az európai, főleg olasz bevándorlók, akik a városokban koncentráálódtak: 1900 és 1910 között 1 120 000 bevándorló érkezett az országba. A bevándorlás a hatalmas méretű országban nemcsak a gazdaság és a városok fejlődésének kedvezett, hanem egy Latin-Amerikában meglehetősen ritka jelenségnek is: a középosztály kialakulásának, mely megkülönböztető jelleget biztosított Argentínának a többi latin-amerikai országgal szemben. Az argentin középosztály, mely elsősorban a külföldi bevándorlókból és gyerekeikből állt (szemben a kreolok, telepések, katonák és közalkalmazottak rétegével) 1895-ben a társadalom 35%-át, 1914-ben 38%-át, 1936-ban 46%-át, 1947-ben 48%-át alkotta (RAPOPORT et al. 2000: 45, 124, 133). Ez egyben a kor társadalmi mobilitását is illusztrálja. Az argentin gazdaság azonban egyoldalú maradt, hiányokkal küzdött, és továbbra is a világ gazdaság központjaitól (USA, Európa) függött, ami végső soron megakadályozta, hogy megvalósítsa azt a remélt fejlődést, amit az USA-nak, Kanadának, Ausztráliának és Brazíliának – azoknak az országoknak, melyeket egykoron meg tudott előzni – sikerült.

2001 decembere azt a káoszt idézi, ami Argentínában a 21. század küszöbén uralkodott. Tíz nap alatt – 2001. december 20-a és 30-a között – az országnak négy elnöke volt: Fernando de la Rúa, Ramón Puerta, Adolfo Rodríguez Saá és Eduardo Camaño. Az új év azonban újabb elnökkel kezdődött: 2002. január 2-től Eduardo Duhalde állt az ország élén. A politikai válság gazdasági válságba torkollt, melynek egyik fő megnyilvánulása az úgynevezett *corralito*, a bankbetétek zárolása volt a bankrendszer összeomlásának elkerülése érdekében.

A 20. század végére Argentínát reszecció és gazdasági válság sújtotta. Carlos Menem (1989–1999) elnök neoliberais politikájához fűződő álmok rémálommá változtak. Carlos Menem az után került hatalomra, hogy az argentinok kiábrándultak Raúl Alfonsín átmeneti kormányából: a diktatúra bűncselekményei, a külföldi adósság (1983-ban 43 600 millió dollár) és a gazdasági problémák aláásták a kormány iránti bizalmat. 1991-ben Menem kormánya bevezette a konvertibilitási tervet (mely az akkori gazdasági miniszter, Domingo Cavallo nevéhez fűződik). A konvertibilitási terv az argentin peso árfolyamát 1:1 arányban a dollárhoz rögzítette; a terv egybeesett azzal az időszakkal, amikor

a régióban nagyarányú tőkeáramlás zajlott (24 200 millió dollár 1992 és 1998 között), privatizálták az állami vállalatok többségét, ami jelentős devizabevételhez juttatta az államot. A privatizáció kimerülésével a válság egyre nyilvánvalóbbá vált (1997-re). A politikai válságba torkolló argentin gazdasági válság okai között a következők említhetők meg: 1) a nagy mennyiségű devizabevételnek köszönhetően megugrott az import mennyisége az exporthoz képest; 2) a konvertibilitási terv függősége külső tényezőktől; 3) a folyó fizetési mérleg hiányai: 1992 és 1999 között a kormány 90 000 millió dollárt fordított a folyó fizetési mérleg egyensúlyhiányainak rendezésére és hogy biztosítsa a peso-dollár paritást; 4) nem utolsó sorban az 1990-es évek második felének mexikói, ázsiai és orosz válsága, amelyek nyomot hagytak az argentin gazdaságon. A válságot követően, amely alatt a korábban külföldről származó bevételek és értékesíthető vállalatok hiányában a kormánynak kellett vállalnia a finanszírozás 68%-át, rémálom vette kezdetét: 2001-ben elkezdtek kivonulni a befektetők, a banki betéteket menekítették az országból. Az argentin lakosság, különösen a közép- és alsó osztály rekkioja az volt, hogy „Menjenek mind”.

„Eljött az igazság pillanata. Argentína csődbe jutott.” – jelentette be Duhalde elnök 2002. január 1-én a parlamentben. És bár kifejezte a fejlődésbe vetett hitét, elismerte, hogy az ország nehéz út előtt áll.

Carlos Menem (peronista) lemondása után a 2003. április 27-i választásokon Néstor Kirchnert (szintén peronista) választották elnöknek, aki a szavazatok mindössze 22%-át kapta. Kirchnert, aki ezt megelőzően Santa Cruz tartomány kormányzója volt, távol a központtól, kívülállónak lehetett tekinteni. Azonban „baloldali nacionalista peronista” politikájának (GRATIUS 2007: 18–19), a Győzelmi Front politikai szervezet jelszavának – „Az első Argentína” – köszönhetően egyre nőtt a támogatottsága, a lakosság több mint felét megnyerte magának erősen nacionalista gazdaságpolitikájával (amely kemény kritikákat váltott ki a külföldi, elsősorban spanyol befektetők részéről). Kirchner kormánya több intézkedésnek köszönhetően támogatósságát. Gazdasági téren az államadósság újratárgyalásának (2007-ben 120 000 millió dollár), a gazdaság és a hazai ipar stabilizálásának, ami erőteljes gazdasági növekedést eredményezett (7-8%), bár a legnagyobb problémát jelentő magas infláció továbbra is fennmaradt.

Politikai téren társadalmi elfogadottságát növelte a Végző pont és Kellő engedelmesség törvény eltörlése, amelyek mentelmet garantáltak a katonai kormány idején a bűncselekménnyel vádolt elkövetőknek. A kormány intézkedései közé tartozott a hadsereg és az igazságszolgáltatás reformja. Nemzetközi politikájában az új argentin vezetést markáns regionális irányultság jellemezte, Argentína különösen szorosra fűzte kapcsolatát Brazíliával és Venezuelával. Mindezek azt mutatják, hogy a Kirchner-kormány a baloldali nacionalista peronizmust képviselte. Ezzel a besorolással az a probléma, hogy maga a „peronizmus” terminus legalább annyira tág fogalom, mint a „populizmus”. A peronizmus legjobb meghatározása – véleményünk szerint – Tomás Eloy Martínez írótól származik: „Senki sem tudja teljes bizonyossággal, mi a peronizmus. És mivel senki sem tudja, a peronizmus az országot a tökéletességgel egyesíti. Amikor a peronizmus megbukik, korrupció, csőd miatt vagy egyszerűen mert kimerül, egy újabb peronizmus emelkedik a helyébe és azt mondja: »Ami eddig volt, az csalás. Ami most jön, az az igazi peronizmus.« Az igazi peronizmus eljövételébe vetett remény évtizedek óta él Argentínában, mintha egy nem létező Messiás eljövételét várnák, aki megmutatja az idők végét, amikor az ország örökre visszaszerzi elveszett nagyságát” (ELOY MARTÍNEZ 2009).

2007. október 28-án választásokat tartottak, amelyeken Néstor Kirchner nem indult –széleskörű támogatottsága ellenére –, hanem felesége, Cristina Fernández de Kirchner, peronista szenátor jelölését támogatta, aki a szavazatok 46%-ával meg is nyerte a választásokat. Kirchner átadta a hatalmat Kirchnernek. Elődjéhez hasonlóan Cristina Fernándeznek is szembesülnie kellett a belpolitikai problémákkal, nyílt konfrontációba került a mezőgazdasági termelőkkel, a külföldi befektetőkkel és a megoldatlan gazdasági problémákkal, köztük az inflációval.

Ahogy azt az előzőekben írtuk, a nagy nyertes **Brazília**, amely kivívta magának a regionális vezető szerepet és az új nemzetközi kapcsolatrendszer egyik fontos szereplőjévé vált. Brazília 20. századi történelme számos hasonlóságot mutat latin-amerikai szomszédaival. Mexikóhoz és Argentínához hasonlóan Brazíliában – Getulio Vargas vezetésével, aki négy cikluson át volt az ország elnöke (1930–1934, 1934–1937, 1937–1945, 1951–1954) – szintén klasszikus populista kormány volt hatalmon, és mint a Déli Kúp többi országában, katonai kormány irányította az országot (1964–1985) (SEMSEY 2008: 171–182). A politikai, történelmi hasonlóságokon túl, mint ahogyan Latin-Amerika egészét, Brazíliát is hiperinfláció, társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségek, bűnözés, kábítószerkereskedelem jellemezte. A szociáldemokrata Fernando Henrique Cardoso – brazil szociológus, aki Enzo Falettoval együtt a *Dependencia y desarrollo en América Latina. Ensayo de interpretación sociológica* (1969) (Függőség és fejlődés Latin-Amerikában. Szociológiai esszék) című nagyhatású mű szerzője – hatalomra jutásával (1995–2003) azonban olyan politikai és gazdaságpolitikai gyakorlat veszi kezdetét Brazíliában, amely beteljesíteni látszott Stefan Zweig: *Brazília, a jövő országa* című könyvét (1941).

A Cardoso-kormány rugalmas árfolyamokat bevezető, inflációt csökkentő (1993-ban 2477%), szigorú államháztartást megvalósító gazdaságpolitikája megvetette a brazil fejlődés alapjait. Luiz Inácio Lula da Silva folytatta elődje gazdaságpolitikáját (ami ritkán fordul elő a latin-amerikai politikai gyakorlatban), aminek eredményeként Brazília regionális hatalommá vált, s nemzetközi súlya is fokozatosan nőtt.

Gazdasági téren Brazília fejlődését jelezték a gazdasági növekedés mutatói (2008-ban 5%), a munkahelyteremtés (2008-ban 7,2% a munkanélküliség), az ipar fejlődése, az infláció leszorítása 6%-ra, szénhidrátmezők feltárása, az ország energetikai függetlensége. 2009-ben a kereskedelmi mérlegtöbblet 25 850 millió dollárt tett ki, az államadósság a GDP 44%-a (2009), az ország dollár tartalékai 2010-ben elérték a 250 milliárd dollárt (szemben a 2003-as 40 milliárddal). Az ország gazdasági-pénzügyi helyzete annyira vonzóvá tette Brazíliát a külföldi tőke számára, hogy a brazil kormány a beáramló nagy mennyiségű külföldi tőke megfékezésére adót vetett ki. A gazdasági növekedés társadalmi fejlődést eredményezett: az új középosztály az ország lakosságának 53,2%-át alkotja. A kedvező gazdasági helyzetet kihasználva a Lula-kormány komoly erőfeszítéseket tett a szegénység, az egyenlőtlenségek, az írástudatlanság, az erőszak és a korrupció felszámolására.

Lula személyisége nagy súllyal jelent meg a nemzetközi politikában is, elsősorban Latin-Amerika és Afrika képviselőjeként tölt be vezető szerepet. A Lula vezette Brazília a G-20 csoport egyik kezdeményezője, a BRICS-országok (Brazília, Oroszország, India, Kína, Dél-Afrika) tagja, jó viszonyt ápol Kínával, amely Brazília legfontosabb kereskedelmi partnerévé vált, megelőzve az Egyesült Államokat. Változásokat sürget a hagyományos nemzetközi szervezetekben (pl. az ENSZ-ben), ahol a feltörekvő piacok nagyobb részvételét követeli; jó kapcsolatai vannak olyan országokkal is (Kuba, Irán),

amelyeknek az USA-val és az EU-val is feszült a viszonya. A 21. századi Brazília elismeréseként Rió de Janeiro volt a 2014-es Futball VB és a 2016-os Olimpiai játékok helyszíne. Obama szerint „Lula korunk embere”. Hozzátehetjük, Brazília is az. Brazília előtt természetesen számtalan megoldásra váró probléma van, de ahogyan azt Cardoso mondta, „Brazília jobb állapotban van, mint korábban, és helyzete egyre javul.”

5. ábra

A latin-amerikai (volt) konzervatív kormányai közül kettőt emelünk ki: Felipe Calderón mexikói elnök kormányát és a kolumbiai Uribe-kormányt. **Mexikót** (5. térkép) – Argentínával együtt – a 21. század másik nagy vesztesének tartjuk.

Ez a véleményünk megerősítést nyer, ha összehasonlítjuk fejlettségüket és nemzetközi szereplésüket Brazíliáéval; területük, népességük, gazdasági fejlettségük, humán erőforrásaik tekintetében Argentína, Brazília és Mexikó a legesélyesebbek arra, hogy középhatalom szerepét töltsék be a térségben. Ezt azonban csak Brazíliának sikerült elérnie.

Mexikó – mely hatalmas területtel és népességgel, kivételes földrajzi fekvéssel rendelkezik – az USA szomszédja, két óceán határolja – az 1990-es évektől nyitott a külföld felé: 1994-ben tagja lett az OECD-nek, ugyanebben az évben érvénybe lépett a NAFTA. Kőolajkészletei és turisztikai potenciálja alapján Mexikó nagyobb gazdasági fejlődés és nemzetközi szerep várományosa volt. Az előrejelzések azonban nem teljesültek, aminek belső és külső okai is voltak. A NAFTA az exportot erősítette, elsősorban az úgynevezett maquiladora-ipart, ami Észak-Mexikó ipari fejlődését eredményezte, Dél-Mexikó továbbra is fejletlen agrárvidék maradt. A mexikói gazdaság függősége az USA-tól válsághoz és recesszióhoz vezetett, amire a „Ha az USA tüsszent, Mexikó megfázik” metafora is utal. Jól példázza ezt a hazautalások esete, amelyek a kőolajexport után Mexikó második legfontosabb devizabevételét jelentik: 2009-ben (január-október) a külföldön élő mexikóiak 18 129 millió dollárt utaltak haza, szemben a 2008-ban utalt 25 137 millió vagy a 2007-es 26 068 millió dollárral. Az USA válsága, elsősorban a munkanélküliség, súlyosan érintette

a mexikói gazdaságot. A kedvezőtlen külső hatások között meg kell említeni a turizmus visszaesését, amiben a nemzetközi pénzügyi válságon túl közrejátszott a H1N1-járvány, amely szinte elszigetelte az országot. Brazíliával ellentétben nemzetközi téren Mexikó veszített presztízséből. Miután kapcsolatai éveken át az USA-ra koncentráálódtak, Mexikó ismét Latin-Amerika felé fordult. Ezt bizonyítja a 2010. február 21–23-i Latin-Amerikai és Karibi Egység csúcstalálkozója, melyet Cancúnban tartottak.

6. ábra: A jobb-közép és mérsékelt konzervatív kormányok

Kolumbia (7. térkép) esetében meglepő, hogy ennyi erőszak, több mint fél évszázada tartó fegyveres konfliktus nem vezetett egy messiás megjelenéséhez, aki magához ragadta volna a hatalmat és diktatúrával megtartotta volna azt.

7. ábra

A kolumbiai gazdaság az ország problémái – narcogerrilla, kábítószerkereskedelem, államhatalmi erőszak, paramilitárisok, túszejtések – ellenére jó egészségnek örvend: a külföldi befektetések a GDP 28%-át adták, 7,5%-os a gazdasági növekedés, a munkanélküliség 11,8%. Ugyanakkor az országban uralkodó erőszak közvetlenül befolyásolja Kolumbia kapcsolatait szomszédaival, Ecuadorral és Venezuelával. A korábbi gerilla, napjainkban inkább narcoguerrilla – elsősorban a Kolumbiai Forradalmi Fegyveres Erők (FARC) miatti konfliktusról van szó – egy súlyosabb problémához vezetett: az észak-amerikai katonai bázisok létrehozása Kolumbia területén szembeállította a Chávez-kormányt (Venezuela) és Rafael Correa kormányát (Ecuador) Uribe kormányával (Kolumbia). Az ellentét hátterében természetesen ideológiai ellentétek állnak: Chávez és szövetségese, Correa autoriter, katonai, populista politikája áll szemben Uribe konzervativizmussal. Az új kolumbiai elnök, Juan Manuel Santos megválasztása reményt adott a kapcsolatok normalizálására.

Konklúzió helyett: Latin Amerika a 21. században

Annak ellenére, hogy Latin-Amerika a nemzetközi kapcsolatokban fontos szerepet játszik olyan kérdésekben, mint a biztonság, drogcsempészet vagy az emigráció, nem tartozik azon régiók közé, melyek a nagyhatalmak érdeklődésének középpontjában állnak, mint például a Közel-Kelet vagy Ázsia. Ugyanakkor fontos térség mind az Egyesült Államok, mind az Európai Unió számára.

Az Egyesült Államokkal való kapcsolatrendszer legfontosabb témái a biztonság, a szervezett bűnözés, a migráció, a kábítószerellenes harc, a nemzetközi kereskedelem, a fejlesztési együttműködés. Rövidtávon európai elemzők is az Egyesült Államokkal való szoros kapcsolatban látják Latin-Amerika jövőjét (GNESOTTO–GREVI 2006: 182). Az utóbbi időben a térség és az Egyesült Államok közötti kapcsolat veszített regionális (politikai) jelentőségéből. Véleményünk szerint az USA érdeklődése a régió iránt már az 1980-as években, a latin-amerikai demokratikus átmenet kezdetével csökkenni kezdett. A kommunizmus bukása és Kuba elszigetelődése és gyengülése következtében Latin-Amerika, mely a hidegháború idején ideológiai-politikai harctér volt, elvesztette politikai jelentőségét az Egyesült Államok számára.

Latin-amerikai kapcsolatrendszerében az USA a térséggel folytatott kereskedelemre összpontosította a figyelmét. Ezt példázza a NAFTA és az össz-amerikai szabadkereskedelmi (Free Trade Area of the Americas – FTAA) kezdeményezés, mely az egyes országokkal kötött szabadkereskedelmi egyezményekre korlátozódik, aminek egyik oka, hogy a projekt erős politikai ellenállásba ütközik Dél-Amerikában.

Az Európai Unió is – főleg a biregionális csúcstalálkozót követően – a térség egy-egy országával tudott csak szabadkereskedelmi egyezményt kötni, a nagyobb kereskedelmi tömörülésekkel nem. Ezért a kisebb regionális blokkokkal (pl. CARICOM) és az egyes országokkal való tárgyaláshoz folyamodott. A tárgyalások fő kerékkötője Latin-Amerika gazdasági és politikai megosztottsága a nemzetközi tárgyalóasztaloknál.

Latin-Amerika és a Karib-térség politikai földrajzát szemlélve azt látjuk, hogy a 21. század elején a baloldali szervezetek vannak többségben. Ez a politikai egységesség azonban széttöredezik, amint a politikai gyakorlatról van szó.

Mivel a régió legtöbb országa – Chile és Uruguay kivételével – energetikai szempontból gyakorlatilag önellátó, az energiapolitika nem játszik olyan meghatározó szerepet az intra-amerikai kapcsolatokban, mint Európa esetében. Ez a körülmény lehetővé

teszi, hogy szövetségek jöjjenek létre, amelyekben az ideológiai elem fontos szerepet játszik (ARRIAGADA HERRERA 2006).

Ahhoz nem fér kétség, hogy az új század nyertese Brazília. Brazília Latin-Amerika vezető hatalmává vált, miután regionális vezető pozíciója már Dél-Amerikában megszilárdult. Ezt példázza a létrejött regionális tömörülés, a Dél-amerikai Nemzetek Uniója (UNASUR), amelynek fő célja „Dél-Amerika kiegyenlítettebb, harmónikus és integrált fejlődésének az előmozdítása”.

A MERCOSUR kudarca után az UNASUR alternatívát jelenthet a Chávez javaslatára létrehozott Bolívari Alternatíva Amerika Számára (ALBA) integrációval szemben, mely ideológiai-politikai alapokon nyugszik. Nemzetközi politikai befolyásának növelése érdekében Brazília a BRICS-országcsoporthoz és a G-5-nek nevezett országokkal (Mexikó, India, Brazília, Kína, Dél-Afrika) fűzi szorosabbra kapcsolatait. Másrészt intenzív külpolitikát folytat az Egyesült Államokkal és az Európai Unióval valamint az ENSZ-ben, a szervezet Biztonsági Tanácsának állandó tagja kíván lenni. A cukornád alapú bioetanol nagyhatalmaként aktív politikát kezdeményezett a Karib-térségben, ahol újjáélesztette a hanyatló cukornád-ültetvényeket.

Brazília mellett – vagy vele szemben – Venezueláé lehet a másik regionális vezető szerep, Ceresole forgatókönyvének megfelelően. Chávez Venezuelájának esetében azonban fontos problémát jelent az ideológiai elem, a 21. századi szocializmus nem teljesen világos modellje, amelyhez olyan politikai modor társul, amelyek miatt Venezuela kevésbé hiteles alternatíva.

A venezuelai külpolitika fő tevékenysége Dél-Amerikában koncentrálódik. Különösen fontos színtere a chávezi külpolitikának az ALBA, továbbá a magas kőolajárnak köszönhető bevételekből Chávez különböző szervezetek létrehozását kezdeményezte. Ilyenek a Petrosur (Dél-amerikai energetikai vállalat), Petrocaribe (karib-térségi energetikai vállalkozás), Gas Sur (Dél-amerikai gázipari vállalkozás), Ferrosur (Dél-amerikai vasutak), Banco del Sur (Dél-amerikai Központi Bank). Sőt egy Katonai Főiskola létrehozását is kezdeményezte, mely az „Amerika felszabadítói” nevet viseli. Az OPEC-országokkal, köztük az Iránnal kialakított kapcsolatok fontosságára már korábban utaltunk.

Mexikó kapcsolatai földrajzilag sokkal szerteágazóbbak. Egyesült Államokkal való szomszédságának és NAFTA-tagságának köszönhetően szoros kötelékek fűzik a két észak-amerikai országhoz, az USA-hoz és Kanadához. Jó kapcsolatai vannak közép-amerikai szomszédaival is, melyben fontos szerepet játszik a Puebla–Panama Terv, amely kilenc dél-mexikói állam és a közép-amerikai földhíd hét országának infrastrukturális integrálását foglalja magába a térség gazdasági és emberi fejlődése érdekében. Aktív külpolitikát folytat a Karib-térség országaiban, köztük Kubában is, és fontos szerepet játszik külpolitikájában az ázsiai csendes-óceáni térség is. Az EU-val 1997-ben írt alá társulási megállapodást.

Kolumbia, azon kevés latin-amerikai országok egyike, ahol a jobboldal kormányoz, jó kapcsolatokat ápol az Egyesült Államokkal főleg olyan kérdésekben, amelyek mindkét felet érintik: a kábítószer-csempészet és a kábítószer-gerrilla (FARC) ellenes harc, biztonság, erőszak. 2006-ban Kolumbia szabadkereskedelmi egyezményt írt alá az Egyesült Államokkal, amiért sorozatos támadások érték a venezuelai, az ecuadori és a nicaraguai kormány részéről. A támadások az Andoki Közösségen belül sem csitulnak, ahol a legkeményebb hangot Evo Morales kormánya ütötte meg, amely nemcsak Kolumbiát, hanem a perui kormányt és Alan García kormányfőt is támadta, amiért szabadkereskedelmi megállapodást kötött az Egyesült Államokkal.

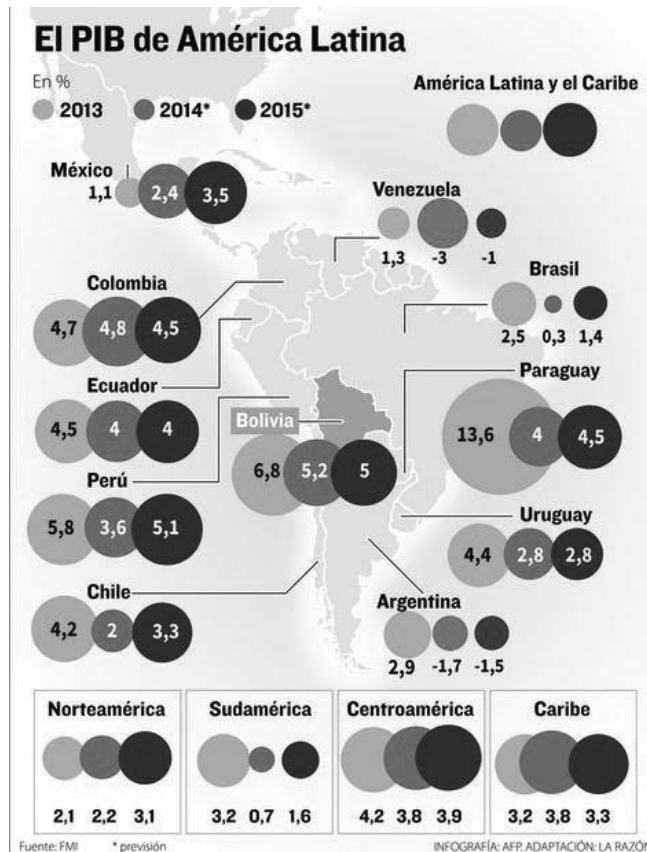
A Kolumbia és Venezuela, illetve Ecuador közötti konfliktusban szintén fontos szerephez jut az ideológia: az egyik oldalon Chávez és Correa neopopulizmusa, a másikon Álvaro Uribe pragmatizmusa. A konfliktus hátterében a FARC gerillaszervezet áll, amellyel kapcsolatban kezdetben Chávez azt szerette volna elérni, hogy „hadviselő hadseregnek” és ne terrorista szervezetnek tekintsék, ahogyan azt az USA és az EU is teszi. A FARC utóbbi időben elszenvedett sorozatos vereségei, valamint Ingrid Betancourt és további 14 túsز szabadon engedése arra készítette a venezuelai és az ecuadori kormányt, hogy módosítsák politikai magatartásukat a kolumbiai kormánnyal szemben.

A térségben zajló csatározások legnagyobb vesztese, véleményünk szerint, a burkolt politikai és gazdasági válságban lévő Argentína. Ezt mutatja Cristina Fernández de Kirchner kormányának harca a mezőgazdasági termelőkkel. A kormány törvényjavaslatot terjesztett elő a mezőgazdasági termékek, elsősorban a szója, a búza és a napraforgó kiviteli adójának megemeléséről, ami a munkanélküliség növekedéséhez, a nagyvárosok ellátásának akadozásához és a lakosság elégedetlenségéhez vezetett. A válságot tovább fokozta a szenátusi szavazás a törvényről. Miután a felsőház 72 tagja 36 igennel és 36 nemmel szavazott, a végleges – elutasító – döntés Julio Cobos, a szenátus elnökének, s egyben a kormány alelnökének a szavazatán múltott. Mindez jól mutatja az argentin politikát uraló ellentéteket.

Végezetül meg kell említeni Chilét, amelyet teljes nyitottság jellemez a külföld felé és példaként szolgálhat a politikai és gazdasági kapcsolatok terén. Ezt mutatja az EU-val aláírt társulási szerződés, az Egyesült Államokkal megkötött szabadkereskedelmi egyezmény, a Kínával aláírt egyezmény, valamint a Mercosurral, az Unasurral és az Andoki Közösséggel fenntartott jó kapcsolatai és közeledése az ázsiai és csendes-óceáni térséghez. Bolíviához fűződő kapcsolatait jellemzi szembenállás: Chilének szüksége van a bolíviai gázra, Bolívia viszont megpróbálja kihasználni ezt a helyzetet és arra kényszeríteni a chilei kormányt, hogy tárgyaljanak a tengeri kijáratról, amit Bolívia a Chaco-háborúban elveszített.

Az elmúlt öt év pozitív és negatív eseményeket is tartogatott Latin-Amerika és a Karib-térség számára. Egy viszonylag stabil és folyamatos gazdasági növekedést követően a térség több országának csökkent a GDP-je, a növekedési előrejelzések ugyanakkor nem pesszimisták (8. ábra). A csökkenéshez hozzájárult a kőolaj árának esése a nemzetközi piac, különösen a kőolajexporttól erősen függő venezuelai gazdaság esetében. A jövőben a térség gazdaságainak alakulására hatással lehet a térség egyik fő gazdasági partnerének, Kínának a fejlődése.

Politikai vonatkozásban szintén jelentős változások történtek, melyek közül ki kell emelni Hugo Chávez váratlan halálát (2013), akinek utódja, Nicolás Maduro ugyan fenntartja a korábbi rendszert, de közel sem rendelkezik olyan karizmával, mint Chávez.

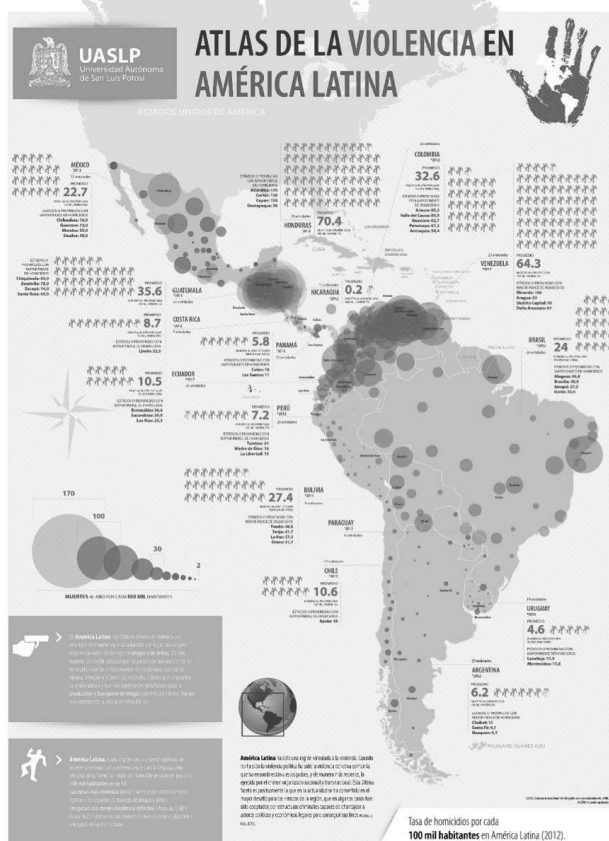

8. ábra

A térségben zajló politikai változások közül nagy visszhangot kapott Washington és Havanna közeledése, amit az jelképez a legjobban, hogy a két fővárosban – több mint fél évszázad után – újra megnyitották a nagykövetségeket. Bár Latin-Amerikában számos elemző az Obama-adminisztráció Kuba iránti megváltozott álláspontjára fókuszál, meg kell említeni, hogy a megváltozott hozzáállásban szerepet játszottak a szigeten Raúl Castro hatalomra kerülését követően végbement események is, melyekről az előzőkben írtunk. Az új kubai–amerikai viszony irányvonalával kapcsolatos várakozások annak Venezuelát érintő mellékhatásaira irányulnak. Más szóval, milyen hatással lesz az USA és Kuba közeledése a kubai–venezuelai kapcsolatokra. Egyelőre Maduro a Cháveztől örökölt antiimperialista diskurzust folytatja.

Néstor Kichner halála (2010) nem befolyásolta jelentősen özvegye, Cristina Kirchner politikai álláspontját, akinek ismétlődő politikai és gazdasági válságokkal kellett szembenéznie.

Mexikóban – zárójelbe tehető időszakot követően – Peña Nieto megválasztásával a PRI visszatért a hatalomba. Bár a gazdaság növekszik, azonban az erőszak, a kábítószer-csempészet és a politikai életet átható korrupció egy bukott állam érzését keltik (9. ábra).

9. ábra

A térség fontos politikai és gazdasági eseménye volt a Latin-Amerikai és Karibi Államok Közösségének (CELAC) létrehozása, egy olyan szervezeté, amelynek az angolszász Amerika nem része. A CELAC létrehozása részben a régi latin-amerikai integrációs törekvést képviseli. Természetesen ez is egy újabb próbálkozás a sok korábbi kísérlet után.

Végül, a térség számos országában jellemző jogi-politikai sajátosság – függetlenül a kormányok ideológiai beállítottságától – a kormányok újraválasztása és az alkotmány-módosítás, ami ezt lehetővé tette. A baloldali vezetők többsége: Chávez, Correa, Morales, Ortega elérte, hogy módosítsák az alkotmányt. De konzervatív kormányfők is megtették ezt, például Kolumbiában Uribe y Santos (10. ábra).

La reelección se toma a América Latina

El presidente de Bolivia, Evo Morales, recibió el visto bueno del Tribunal Constitucional de su país para ser candidato en 2014. Actualmente en Latinoamérica cinco mandatarios cumplen más de un período presidencial consecutivo.

10. ábra

Beigazolódik-e vajon Wolf Grabendorff (GRABENDORFF 2007) jóslata, mely szerint 2020-ra Latin-Amerika két nagy blokkra válik szét: egyfelől a Panamától északra fekvő országok csoportjára (egy feltételezett Észak-amerikai Közösség), mely az Egyesült Államokkal társul, másrészt a Brazília vezetése alatt tömörülő Dél-Amerikára (akár mint UNASUR). Nem lehet kimondani a végső szót Latin-Amerika és az Egyesült Államok, az Európai Unió vagy a feltörekvő országok kapcsolatának jövőjét illetően, mint ahogyan az sem tudható előre, hogy a latin-amerikai országok közötti viszonyok hogyan fognak változni a jövőben. Egy körülményben azonban biztosak lehetünk: Latin-Amerika még soha nem volt annyire megosztott, mint a 21. század elején.

Irodalom

ALCÁNTARA SÁEZ, Manuel (2008): „La escala de la izquierda. La ubicación ideológica de presidentes y partidos de izquierda en América Latina”. *Nueva Sociedad* N° 217, septiembre– octubre, pp. 72–85 (www.nuso.org).

ARRIAGADA HERRERA, Genaro (2005): „Petróleo y gas en América Latina. Un análisis político y de relaciones internacionales a partir de la política venezolana”. Real Instituto, Elcano, DT20/2005 http://www.realinstitutoelcano.org/wps/wcm/connect/resources/file/ebd915412124cad/256_Arriagada_gas_petroleo_America_Latina.pdf?MOD=AJPERES

BARTON, Jonathan R. (1997): *A Political Geography of Latin America*, Routledge, London/NY.

- BARTRA, Roger (2003): „Un zombi político”. *El País*, 26 de octubre, p. 15.
- BERKICS Erika – LILÓN Domingo (2007): „The Poverty in Treasure of Energy Resources in Countries of Latin America: The Case of Bolivia”. *Megatrend Review*, 4 (1), Megatrend University, Belgrade, Serbia, pp. 93–114.
- BERKICS Erika – HORVÁTH Gyula – LILÓN Domingo (2007): „Populismo y Nacionalismo en América Latina”. *Cadernos de Estudos Latino-Americanos 02*. Centro de Estudos Latino-Americanos (CELA). Edições Universidade Fernando Pessoa, Porto, pp. 91–129.
- CERESOLE, Norberto (2000): „Caudillo, Ejército y pueblo: la Venezuela del Comandante Chávez”. www.analitica.com/Biblioteca/ceresole/caudillo.asp (2010. 06. 01)
- CORDEIRO, José Luis (1999): „El desafío latinoamericano... y sus cinco grandes retos”, McGraw-Hill Interamericana, Bogotá.
- DIETERICH STEFFAN, Heinz (2007): „Hugo Chávez y el El socialismo del siglo XXI, (2da edición). www.rebellion.org/docs/55395.pdf (2010. 06. 01)
- El País* (2006): „, 10 de agosto, p. 49.
- El País* (2002): „ 26 de noviembre, p. 6.
- El País* (2006): „ 3 de mayo, p. 2.
- ELOY MARTÍNEZ, Tomás (2009): „Argentina: doscientos años de soledad”. *El País*, (29. 10. 2009).
- GARCÍA LINERA, Álvaro (2005): „La crisis boliviana en el contexto regional”. In: Geopolítica de los recursos naturales y acuerdos comerciales en Sudamérica. La Paz, Bolivia. FOBOMADE, pp. 141–149.
- GRABENDORFF, Wolf (2007): „América Latina hacia 2020. Escenarios posibles y el papel de Alemania en la región”. *Nueva Sociedad* N° 210, julio–agosto, pp. 28–40.
- GRATIUS, Susanne: „Apertura y cierre de Cuba”. *Foreign Policy Edición española*. <http://www.fp-es.org/apertura-y-cierre-de-cuba> (2010. 06. 01)
- GRATIUS, Susanne (2007): La „tercera ola populista” de América Latina. FRIDE, Octubre.
- GNESOTTO Nicole – Giovanni GREVI (2006): *The New Global Puzzle. What World for the EU in 2025?* Institute for Security Studies, Paris.
- HARNECKER, Marta (2003): *Venezuela: militares junto al pueblo*, www.rebellion.org/harneckerman.htm (2010. 06. 01)
- HARRISON, Lawrence E. (2000): *El subdesarrollo está en la mente. El caso latinoamericano*, Editorial Limusa, México, 1989 (versión original: Lawrence E. Harrison, *Underdevelopment is a state of mind. The Latin American case*. Center for International Affairs, Harvard University and University Press of America, 1985 (segunda edición revisada de 2000).
- HOBBSBAWM, Eric (1995): *Historia del siglo XX, 1914–1991*. Crítica – Grijalbo Mondadori, Barcelona.
- HORVÁTH Gyula (1998): *Cuatro estudios sobre el populismo latinoamericano*. Hispania Kiadó, Szeged.
- INTERNATIONAL CRISIS GROUP (2006): *El incierto camino de las reformas en Bolivia*. Informe sobre América Latina N° 18 – 3 de julio. (www.crisisgroup.org)
- LAMBERT, Jacques (1970): *América Latina*. Editorial Ariel, Barcelona – Caracas.
- LILÓN Domingo (2008): „A latin-amerikai politikai változások belső és nemzetközi kontextusa”. *Külgügyi Szemle*, 7 (3), pp. 91–107.

- MINISTERIO DE DEFENSA – INSTITUTO ESPAÑOL DE ESTUDIOS ESTRATÉGICOS REAL INSTITUTO EL-CANO (2007): *Panorama estratégico 2006/2007*. Madrid.
- MOYA PONS, Frank (2008): *Historia del Caribe*. Ediciones Ferilibro, Santo Domingo, RD.
- NAÍM, Moisés (2003): „La globalización de los indígenas”. En: *El País*, 13 de octubre, p. 13.
- PNUD (2004): *La democracia en América Latina. Hacia una democracia de ciudadanos y ciudadanas*. Buenos Aires: Aguilar, Altea, Taurus, Alfaguara.
- PNUD (2005): Informe sobre Desarrollo Humano. Grupo Mundi-Prensa, Madrid, Barcelona, México.
- RAMÍREZ, Sergio (1999): *Adios muchachos. Una memoria de la revolución sandinista*. Editorial Aguilar, Madrid.
- RAMÍREZ, Sergio (2003): „Atrapados con salida”. *El País*, 9 de noviembre, p. 15.
- RAPOPORT, Mario – MADRID, Eduardo – MUSACCHIO, Andrés – VICENTE, Ricardo (2000): *Historia económica, política y social de la Argentina (1880–2000)*. Ediciones Macchi, Buenos Aires.
- REID, Michael (2009): *El continente olvidado. La lucha por el alma de América Latina*. Belacqva, Barcelona.
- RETANA RAMÍREZ, Ruperto (1996): *Izquierda y modernidad en América Latina: Venezuela, Cuba y México*. UNAM, México, 264 págs.
- ROJAS ARAVENA, Francisco (2006): „El nuevo mapa político latinoamericano. Para repensar los factores que marcan las tendencias políticas”. *Nueva Sociedad* N° 205, septiembre–octubre, pp. 114–130.
- SEMSEY Viktória (2008): *Spanyolország és Latin-Amerika 19–20. századi rövid története*. L'Harmattan-Zsigmond Király Főiskola, Budapest.
- SKIDMORE Thomas E. – SMITH Peter H. (1996): *Historia contemporánea de América Latina. América Latina en el siglo XX*. Crítica-Grijalbo Mondadori. Barcelona.
- THE NATIONAL INTELLIGENCE COUNCIL (NIC) (2000): *Global Trends 2015: A Dialogue About the Future With Nongovernment Experts*.
- THE NATIONAL INTELLIGENCE COUNCIL (NIC) (2004): *Mapping the Global Future. Report of the National Intelligence Council's 2020 Project*. GPO, Pittsburgh, PA.
- VILLEGAS QUIROGA, Carlos (2005): „Explotación de los recursos hidrocarbúricos en Bolivia. Problemas y perspectivas”. In: Geopolítica de los recursos naturales y acuerdos comerciales en Sudamérica. La Paz, Bolivia. FOBOMADE, 2005, pp. 133–140.
- ZWEIG, Stefan (1941): *Brasil, un país de futuro*.